

Lengyelország földrajzi alapjai.¹

A Lengyel Birodalom meglepő újraéledését is, az új birodalom gyors felvirágzását is a lengyel nép évszázados, fáradhatatlan kulturális és politikai tevékenységének szokták tulajdonítani. Joggal, hiszen minden erő kifejtésnek forrása kétségtelenül a nagymultú nemzet erős akarata és a nép tiszta öntudata. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a nép szellemi tulajdonságaitól független körülményeknek is van szerepük. Ezek annyival fontosabbak, mert annak a tájnak eredeti hozományához tartoznak, melyen a mai Lengyelország elterül. És ezekre az embernek alig van hatása, alig változtathat rajtuk.

Egyszerűség kedvéért ezeket a momentumokat két csoportba sorolhatjuk: az egyik az élettelen természet, a másik az emberi társadalom. Az első csoportban kiemelkedő a földrajzi helyzet jelentősége. Ha gondosabban végére járunk a dolgoknak, azt tapasztaljuk, hogy a földrajzi helyzet a történelmi események nagy részének okozója, alapja minden „természetes“ tájékozódásnak, egyúttal az ország kulturális, gazdasági és politikai hivatottságának legjobb fokmérője.

Azt a földterületet, melyet Lengyelország Európában elfoglal, következőkben jellemezhetjük: a Kelet- és Nyugat-Európa között húzódó átmeneti övben való fekvése, a Keleti-tengert a Fekete-tengerrel összekötő szárazföldi hídon, a Kárpátok északi lejtőjén, fiziogeografiai igen változatos környezetben. Alábbiakban ennek a néhány alapvető ténynek fontosabb következményeivel óhajtunk foglalkozni.

A természet és a történelem akarta úgy, hogy Európában különváltan három nagy műveltségi gócpont alakuljon ki: a Földközi-tenger melléke, Nyugat- és Kelet-Európa. Nem kívánunk részletesebben ezeknek jellemzésével foglalkozni, csupán azt emeljük ki, hogy azok a természetes ellentétek, amelyek eme kultúrgócok között gazdasági és szellemi téren kifejlődnek, elegendők ahhoz, hogy a kiegyenlítő folyamatok hatalmas és állandó szisztémáját idézzék elő. Ezek a kiegyenlítő folyamatok az egyes korok népvándorásai, kultúráramlásai és gazdasági mozgalmai. Ezek a mozgalmak Európában mindenütt természetes utakat követnek. Ilyenekként kínálóznak a völgyek és alföldek.

Hatalmas erővel ömlik ez az áradat keletről nyugatra; a kulturálisan kiforrott, túlfűtött, városias jellegű és nemes termékeket előállító Nyugatról és a még ki nem egyenlített, ellentétekben gazdag, túlnyomóan falusias lakosságú és nyerstermékeket termelő Keletről jórészt a Visztula-kapun, melyet egész szélességében a Lengyel birodalom foglal el. A Keleti-tenger és a Kárpátok közé szorítva a kiegyenlítődéssnek ez az árja erőben és sebességben Varsó vonalában növekszik meg, ahol az áradat medrének keresztmetszete összeszűkül. Az Alföld és Oláhország hegyekkoszorúzza medéncetájai ugyanis ezeknek a nyugat-

¹ Szerző előadta Budapesten, 1924 okt. 6-án az Emberföldrajzi Szakosztály ülésén.

kelet irányú európai áramlásoknak csupán csekély részét tudják levezetni, hiszen ezek a medencék egymás közt is, kifelé is csak keskeny „vaskapukon” érintkeznek. Ezzel szemben zavartalanul bonyolódik le ez az áramlás abban a számos völgyelésben, melyeket Lengyelország még a jégkorszaknak köszönhet. Lengyelországon keresztül három párhuzamos mederben folyik le ez az áradat. Egy szubbalti, egy középlengyelországi és egy szubkárpati mederben, azonban mind a három egyetlen szerves egységet alkot. Valahányszor megkísérelték Lengyelország megszervezését ennek az egységnek figyelemre méltatása nélkül, a kísérlet balul ütött ki. Napoleon Lengyelországa (1807—1815) csak 8 évig élt, a bécsi kongresszusé csupán 15 évig (1815—1831).

Lengyelországnak ebből a nagy európai nép- és kultúr-áramlásokhoz való viszonyából magától adódik népi és műveltségi strukturája és hivatása. Alig van népvándorlás, amely ne hagyott volna hátra nép-töredékeket Lengyelországban, alig van szellemi és gazdasági áramlat, amelynek nyomai Lengyelország kulturális és gazdasági arculatán könnyen feltalálhatók ne volnának. Nyugatfelé is, keletfelé is nyitva állván, *hogy ezeket az áramlatokat befogadhassa*: a természettől adott, nagy hivatása volt, hogy ezekből az áramlatokból — miután azokat teljesen megemésztette — olyan új és sajátoszerű rendszert alkosson, amely a nyugati és keleti elemeknek szerencsés összefoglalása. Amint egyfelől Lengyelország a nyugateurópai kultúrának keleti előbástyája volt és keletnek sokszor barbár *kilengéseit* lovagjainak önfeláldozásával, tudós és politikus szervezeteivel kísérte elhárítani, úgy másfelől éppen Lengyelország volt az, amely kelet sok jó eszméjét nyugatnak közvetítette és régtől fogva szívesen vállalta azt a misszióját, hogy kelet terményeit nyugat fejlettebb iparához elvezesse.

Ezek az állandóan ható erők, amelyeket Lengyelország kedvező geográfiai fekvésének köszönhet — nagy veszélyt, de egyúttal nagy előnyt is jelentenek. Egyrészt ugyanis alig van Európában ország, melyet kevésbé kísértene kulturális fejlődésének megcsontosodása: Lengyelországot nem fenyegeti Spanyolország sorsa. Másfelől fennáll az a veszedelem, hogy sok megemészthetetlen, éretlen elemet vesz fel kulturális és gazdasági életében és a minden oldalról jövő behatások bősége miatt összeroskad. Ebből könnyen megmagyarázhatjuk Lengyelország életének élénkségét és ellentéteit. Ezek is az emberföldrajzi helyzet következményei.

Ennek a kérdésnek politikai és katonai visszája világos. Hátával a Kárpátok láncolataira támaszkodva, arcélét mindkét szárnyon odafordítja, ahol semmiféle természeti határvonal nem választja el nyugati és keleti szomszédjaitól. A hatalmi körök és a politikai határok pillanatnyi elhelyezkedése itten kizárólag a népi, nemzetgazdasági és katonai értékek mindenkori erőviszonyától függ. Itt bontakozik ki a maga teljességében Lengyelország „ütközőállam” volta: virágzása idejében 1,100.000 km² területre terjed ki az ország, máskor ennek ¹/₁₀-ére omlik össze, sőt 150 évre semmivé zsugorodik össze. Emellett Lengyelország Európa nagy csatamezeje, ahol a nyugati és keleti államok gigantikus küzdelmeiket vívják.

Amint háború idején hadseregek menetelnek Lengyelország mezőin keresztül, úgy a béke idejében embertömegek és árúk áramlanak ide-oda. Lengyelország gazdasági jellegét mindenekelőtt a tranzitforgalomnak köszönheti. Minél nagyobbak és különbözőbbek a kultúrcentrumok, melyeket összeköt egymással, annál jelentékenyebb az egymásközi kereskedelem. Ez adja meg Lengyelországnak fontos gazdaságpolitikai jelentőségét és Európa kulcsává teszi, amely Európa legtöbb államával szemben a gazdasági összeköttetést feltételekhez kötheti.

Ugyanazt a Lengyelországot, melyet a természet keletre és nyugatra utal és arra van predesztinálva, hogy elővédje legyen a nyugati kultúrának és esetleg közvetítője a keleti elemeknek, a Kárpátok eltérítik Dél-Európától és a mediterrán kultúrától. A Kárpátok ugyan már hosszabb idő óta nem alkotnak olyan áthághatatlan közlekedési akadályt, mint a lengyel történelem első évszázadaiban, amikor nem annyira a hegyek magassága, mint inkább a hatalmas erdőrengetegek és az azzal járó gyér népesség az északi és déli lejtők élénkebb közlekedését elzárták. Világos, hogy délen ez a rátámaszkodás erre a széles, néptelen hegygátra, — amely mindig a „mogga” szerepét játszotta, csökkentette a surlódást az északi és déli lejtők népei és államai között, egyúttal pedig gyengítette a kulturális és gazdasági kapcsolatokat.

Ha Lengyelországnak a déli országokkal való viszonyát elemezzük, tényleg feltűnik az a körülmény, hogy az — ámbár kulturális és politikai tekintetben elég erős volt, mégis csak a nép felsőbb rétegeire, az intelligenciára és az egykor korlátlanul uralkodó nemességre szorítkozott. Ezzel szemben Németországgal és Oroszországgal a nép széles rétegei is érintkeztek. Csak a népesség tehetősebb részének itáliai utazásaival és olasz mestereknek az országba való behívásával tudott a renaissance Lengyelországban elterjedni. A surlódási felületek hiánya, az ezeréves lengyel-magyar barátság forrása, volt az oka annak is, hogy a két szomszéd nép ezer év leforgása alatt sohasem viselt egymás ellen háborút. Ennek eredménye az is, hogy Lengyelország és Magyarország aránylag könnyen kötött egymással politikai szövetséget, uniót és egyéb dinasztikus és katonai kapesok is keletkeztek történetükben. Így Lengyelország földrajzi helyzetének különféle természetű következményei egyfelől keleti és nyugati, másfelől déli irányban harmónikus módon egészülnek ki.

A Kárpátok északi lejtőin és a Kelet és Nyugat egyetlen nagy, természetes útvonalán fekvő Lengyelország helyzete az ország kulturális, népesedési és anyagi szerkezetére, mindenekelőtt azonban a külvilággal való viszonyára irányadóvá lett. Ezzel szemben az a földrajzi körülmény, hogy Lengyelország igen összetett földrajzi környezetet ölel fel, viszont a nemzet belső életére volt döntő hatással. A futólagos szemlélőnek, aki Lengyelországot gyorsvonaton utazza át, úgy tűnhetik fel, hogy az ország tájképe és ezzel együtt az életmilió szerkezete nagyon egyhangú. Tényleg, az ország $\frac{1}{5}$ része nem emelkedik túl a 200 m tengerszínfeletti magasságon, és a geográfiai terminológia szerint a „síkság” fogalma alá tartozik. És mégis mennyire változatos ez a síkság! A leggazdagabb és legtermékenyebb lapályok váltakoznak a

legkietlenebb pusztákkal, kiszáradt területek Európa leghatalmasabb mocsaraival és tóvidékeivel, továbbá hatalmas xerofita erdőségek gazdag bányavidékekkel. A lapályon és váltakozó dombhátságon kívül — amelyek 200 m fölé nem emelkednek — kanyonoktól szaggatott platóvidékek, mész- és gipszkarstok, a Kánpátokban homokkő-, szirt- és kristályos hegységek egész sora gazdagítja csodálatos változatossággal Lengyelország tájképeit. — Éppen ezért nem kell csodálkoznunk Lengyelország belső életének két alapvető földrajzi jelenségén: a népnek és a gazdasági életnek rendkívüli tagozottságán.

Valóban, az oly különböző környezet Lengyelországban a népeségnek sok helyi típusát teremtetten. Jóllehet összeköti őket egymással a relative csekély tájszólási különbséget felmutató nyelv, külsők tekintetében (népviselet, telepedés, életmód), valamint képességeikben és jellemvonásaikban egymástól messze elütnek. A tenger mellékén lakó kasubok az északnémet frízekhez, a tehetős, Kelet-Lengyelország termékeny lösztalaján lakó lublini a délorosz paraszthoz, a sziléziai bányamunkás a belga vagy rajnai társáshoz, a magas hegyvidéki gorál a szálas és bátor albániaihoz hasonlít inkább, mint a különféle típusok egymáshoz. A geográfiai körülmények folytán kialakult típusok sokfélesége, amely később az európai nagy közlekedési út mentén számos néptörredékkel, amelyek itt találtak második hazát, még gazdagodott is, nagy, alig legyőzhető akadályokat állít a néhány elméleti politikustól annyira óhajtott mesterséges egységesítés útjába. Másfelől ez az a kiapadhatatlan forrás, amelyből a nép sokoldalú ereje fakad. A nép minden csoportjának megvan a maga különleges tehetsége és ereje, és a modern Lengyelországban különleges, neki legjobban megfelelő szerepét tölthet be. Amint a szervezet is annál magasabbrendű, mennél összetettebb, Lengyelországot is Európa ama politikai egységeihez számíthatjuk, melyek ideák a természet tökéletesebb szervezetet biztosított.

Az autarkia ideáljának megközelítése, — amely önelégültség abban rejlik, hogy az egyes néptípusok a nekik legjobban megfelelő szerepet tölthetik be az országban — lényegesen megerősödik a gazdasági autarkia megkönnyítése által, amelyet az országnak oly különbözőféle természeti és gazdasági miliója is előmozdít. Lengyelország ma még túlnyomóan földműves ország és mezőgazdasága biztosítja, hogy a nyersanyagok és az élelem beszerzése kérdésében csak a legcsekélyebb mértékben szorul a külföldre. Minthogy az ország különféle nyersanyagokban és az energiaforrásokban (szén, petróleum, földgáz, vízierő, szél) is bővelkedik, a mezőgazdaság mellett hatalmas ipari központok is fejlődtek (Szilézia, Lodzs környéke, Varsó környéke), amelyek a munka intenzitása és organizációja tekintetében nyugateurópai és amerikai mintaképeiket megközelítik. Marhatenyésztés, erdőgazdaság, bányászat és a modern nemzetgazdaság minden ágának kiváló természetes alapjai megtalálhatók Lengyelországban és csak idő kérdése, hogy ezek az erők, amelyeket a 150 éves rabság alatt a lengyel nép ellenségei — éppen a modern gazdasági élet legfényesebb felvirágzása idejében — gúzsba kötöttek, teljes kifejlődéshez jussanak. Az ország minden részében, minden lehető gazdasági intézménynél látjuk ma már ezt a megtörhe-

tetlen föllandulást, amely a multban elásott „tehetségek“ mielőbbi teljes kifejlődését ígéri. A pénzügyi helyzetnek saját erőből véghezvitt szanalása ebben a tekintetben jellemző lépés volt.

Lengyelország gazdasági újraképítését, valamint főleg a kulturális és gazdasági jelentőségének megerősödését a földrajzi körülményeknek egy második sorozata könnyítette meg. Ezek a lakossággal — mint olyannal függenek össze. Mindenekelőtt nem óhajtom idesorolni azt a tényt, hogy a mai Lengyelország 27 millió lakost számlál és ezáltal azoknak az államoknak sorába nyomul elő, amelyek lakosságuk súlyánál fogva is jelentékeny hangot képviselnek az európai népek koncertjében. Inkább a népesség gyors szaporodásának tényére és a belső, egészséges tagolódásra óhajtok rámutatni.

Már az a körülmény figyelemre méltó, hogy a mai Lengyelország — jóllehet mezőgazda-állam — aránylag magas népsűrűséget mutat (70 lakos □ km-ként, a néprajzi Lengyelországban 100 □ km-ként). Ez a tény rejtett energiák bőségére mutat, amely energia a népességben székel és csak időre és alkalomra vár, hogy erejét kifejthesse. Ehhez vehetjük még azt is, hogy a lakosság nagyon gyorsan nő, gyorsabban, mint bárhol Nyugat-Európában. A születések évi fölöslege évenként $\frac{1}{4}$ millió emberrel növeli az ország népességét. Ez a jelentékeny szám még emelkedhetik, mihelyt a gazdasági élet kedvező kifejlődése kiragadja a népet abból a szociális nyomorból, amelybe az utolsó 150 év gazdasági rabszolgasága és a világháborúnak éppen Lengyelországra olyan borzasztó pusztítása juttatta.

A lakosság természetes tagolódása általában igen egészségesnek mondható. Ez akkor jut legjobban kifejezésre, ha megfigyeljük, hogy a férfi és női nemek számviszonyai majdnem megközelítik a természetes eszményt, amennyiben 100 férfivel szemben 103 nő áll. Ez a tény, amely abban az országban, ahol az asszonyoknak már kezdettől fogva bizonyos egyenjogúsága, sőt messzemenő előjoga volt, nem lekiacnyulendő. Ezzel összefüggésben hangsúlyoznom kell azt is, hogy ha az egész népességet 3 csoportba osztjuk: ifjak (15 évig) és öregek (60 éven felüli) csoportjába, amelyeket eltartanak és amelyek úgyszólván terhet jelentenek, az eltartó középcsoportra nézve, amelynek energiakészletét használják fel, Lengyelországban azt látjuk, hogy bár az eltartó csoport igen nagy és aránylag kevés népenérgiát hagy szabadon kulturális célokra, mégis másfelől az eltartott csoportok közül az ifjak csoportja nemcsak abszolúte, hanem — ellentétben más államokkal — relative is erős túlsúlyban van. Egy szóval: Lengyelország a jövőért, a jövő nemzedékért dolgozik.

Megkísértem pár vonással egynéhány geográfiai elemnek Lengyelország mai képére, népi, gazdasági tulajdonságaira és politikai jelentőségére gyakorolt hatását vázolni. A hely hiánya azonban megtiltja, hogy ezt a vázlatot a részleteiben megokoljam és kiterjesszem. Mégis azt gondolom, hogy egy fontos végkövetkeztetés máris levonható ezekből: Lengyelországnak a sajátos, és — sajnos — Európában oly kevésbé ismert és egyhangúnak ítélt képe az elemeknek két sorozatából adódik. Részben történelmivé lett tényeknek

összeségéből, melyek mindenekelőtt a 150 éves rabság jele alatt állanak és ezért lépten-nyomon botlunk valami egészségtelenbe, gyakran észszerűtlenbe, hátramaradottba. A másik csoport azokat a tényeket foglalja magába, melyek az élettelen természetből, geográfiai helyzetből, a fiziográfiai felépítésből és a lakosság természetes tulajdonságáiból adódnak. Ez a második csoport kétségtelenül a fontosabbik, már csak azért is, mert az ember befolyásától mentesítve az ország természeti adottságait tárja elénk és az ember ezeket, jóllehet kihasználhatja vagy parlagon hevertetheti, mégis meg nem teremtheti és meg nem változtathatja. Ezek a természetes alapok most kezdik éreztetni hatásukat, még pedig abban a mértékben, amint a független fejlődés és kormányzat az ország számára ezeknek az erőknek és sajátságoknak természetes forrását megnyitja és a külső veszedelmektől, idegen elemektől megszabadítja.

Ha a mai Lengyelország természetes alapjainak hatását egész röviden akarjuk összefoglalni, akkor el kell ismernünk, hogy azok az államra a belső bonyolultság és széttagozódás veszélyét jelentik, kifelé pedig a politikai tájékozódás sokoldalúságát követelik, egyébként azonban Lengyelországnak minden irányban messzemenő autarkiájáról, valamint pompás népi, gazdasági és kulturális erő kifejtéséről kezeskednek.

Ludomir Sawicki.